
ANALÝZA VÝSLOVNOSTI ČESKÝCH HLÁSEK A HLÁSKOVÝCH SPOJENÍ U MLUVČÍCH S MATEŘSKÝM JAZYKEM ISLANDŠTINOU

MICHAELA KOPEČKOVÁ

ANALYSIS OF PRONUNCIATION OF CZECH PHONEMES AND CLUSTERS BY ICELANDIC
NATIVE SPEAKERS

The paper discusses methods and outcomes of the analysis dealing with pronunciation of Czech phonemes and phonological clusters by the speakers whose first language is Icelandic. The practical analysis is based on the theoretical background that defines phonetics of Icelandic and the graphemes which Icelandic share with the Czech writing system. The aim of the research is to list potential problems of pronunciation that the Icelandic learners of Czech may face, and to collect the data for the pronunciation exercises aiming specifically at the speakers of the particular language.

Keywords: phonetics, pronunciation exercises, Icelandic language, consonant, vowel, pronunciation

1 ÚVOD

V posledních letech dochází v České republice k nárůstu počtu studentů ze zahraničí, podobně roste i počet cizinců studujících češtinu jako cizí jazyk, ať už přímo v České republice, nebo ve své zemi. S tím je spojena i potřeba stále častější výuky češtiny pro cizince. Její nedílnou součástí by mělo být procvičování výslovnosti. Tato jazyková kompetence je však často ve výuce upozadována na úkor osvojování náročné gramatiky, slovní zásoby atd. Správná výslovnost přitom hraje velmi důležitou roli při porozumění, a třebaže má cizinec již vyšší úroveň češtiny a bez problémů komunikuje, Češi mu z důvodu odchylek ve výslovnosti nerozumí.

Typickým příkladem může být přízvuk na předposlední slabice spojený s vokalicou kvantitou u slovanských studentů. Slovanský student bude mít tendenci uplatňovat pravidla ze svého jazyka, tj. důraz bude klást na předposlední slabiku, s ní také prodlouží vokál bez ohledu na jeho českou grafickou podobu, např. slovo *máslový*, správně vysloveno [ˈma:slovi:], vysloví jako [masˈlo:vi]. Nesprávná realizace přízvuku doplněná o další jevy (rozdílná výslovnost vokálů *i* a *y*, tvrdší výslovnost postalveolárních konsonantů *š*, *ž*, *č*) může vést k nepochopení.

Výuka korektní výslovnosti někdy může být pro lektora obtížná. Jedním z důvodů bývá obvykle časová náročnost, jelikož jednotlivé hlásky/hlásková spojení a další jevy je vhodné projít ve všech variantách a pozicích, abychom se ujistili, že je student ovládá. Dalším pak může být chybějící komplexní materiál a také návod, jak výslovnost správně učit.

Nejen z těchto důvodů připravuji nová drilová cvičení zaměřená na nácvik jednotlivých hlásek, hláskových spojení a suprasegmentálních jevů spolu s podrobnými popisy hlásek (jevů) a instrukcemi pro lektory, jak konkrétní hlásku (jev) cizince naučit. Takový materiál je sice již zahrnut v učebnici FLIP (your teaching) 2 (Bednaříková a kol. 2017: 78–148), ale ačkoliv jsou jednotlivá cvičení poměrně komplexní, je u nich problematické právě kritérium časové náročnosti.

Ve třetím díle již zmíněné příručky tak připravuji praktické listy takovým způsobem, aby jednotlivá cvičení byla co nejkratší a zároveň obsahovala většinu náročnějších pozic a kombinací (např. kombinace *h* s ostatními konsonanty, slabikotvorné pozice *l* a *r* apod.). Mají být také rozdělena dle konkrétních jazykových skupin, lektor v homogenních skupinách tak nebude muset shromažďovat materiál pro danou jazykovou skupinu z různých zdrojů a pracovních listů.

Vedle praktických listů pro jazyky, s nimiž se lektori (u nás i v zahraničí) setkávají častěji (angličtina, němčina, asijské a slovanské jazyky), popř. méně často (např. norština, finština), se v příručce objeví také cvičení pro studenty hovořící islandským jazykem. Z hlediska fonetické roviny je vhodné tento jazyk, jímž hovoří asi 300 000 osob (Jónsdóttir 2010: VI), neopomenout, jelikož se u něj setkáváme i s poměrně specifickými

kými hláskami, které u jiných jazyků během dosavadní praktické výuky detekovány nebyly, konkrétně s neznělými variantami hlásek [l] a [r], tj. [l̥] a [r̥]. Z toho důvodu byla provedena krátká fonetická analýza češtiny u mluvčích s islandštinou jako mateřským jazykem studujících češtinu jako druhý jazyk.

Cílem příspěvku je představit metodologii a výsledky zmíněné analýzy, které nám posloužily k realizaci pracovního listu i pro tento specifický jazyk.

2 GRAFICKÁ A ZVUKOVÁ STRÁNKA ČEŠTINY A ISLANDŠTINY

Dříve než přistoupím ke vztahu grafické a zvukové stránky obou jazyků, je vhodné zmínit zásadní rozdíl v jejich pravopisném systému. Zatímco u češtiny se uplatňují principy fonologický a morfematický, v islandštině je zachován princip etymologický. Islandané tak mohou mít tendenci tento princip aplikovat při četbě českých slov, hláskových spojeních a textů.

V následujících kapitolách tedy bude stručně popsán grafický a hláskový systém islandštiny. Důraz bude s ohledem na cíl studie kladen pouze na ty grafémy, jež se vyskytují také v češtině, ale jejich zvuková realizace je odlišná a mohly by být při výslovnosti zaměňovány. V závěru kapitoly také stručně popíšu užívání slovního přízvuku v islandštině.

2.1 REALIZACE ISLANDSKÝCH GRAFÉMŮ⁽¹⁾

2.1.1 Vokály

Vokalický systém islandštiny je v počtu realizovaných monoftongů a diftongů podobný češtině, pro monoftongy jsou také ve většině případů používány stejné grafémy včetně *y/ý*. V případě diftongů se v psané podobě

1 Výslovnost je zapisována v hranatých závorkách s využitím mezinárodní fonetické abecedy IPA (<http://www.internationalphoneticalphabet.org/>).

obou jazyků vyskytuje pouze grafém *au*, výslovnost je však odlišná (Einarsson 1994: 9).

Ke komplikacím ve výslovnosti může nejčastěji docházet, jak již bylo řečeno, u grafémů, jež se vyskytují v obou jazycích a jsou odlišně zvukově realizovány. Z hlediska kvality vokálů se jedná konkrétně o následující:

- u [ʏ]: v islandštině je grafém *u* realizován podobně jako německé *ü*, tedy jako přední vysoký labializovaný vokál;
- á [au̯]: islandské *á* je realizováno stejně jako český grafém *au*;
- é [je:]: grafému *é* v islandštině při výslovnosti předchází hláska [j]. Vlivem realizace [j] může v některých případech docházet k palatalizaci přechozích konsonantů, zejména *d*, *t*, *n*. Slovo *téma* tak může být realizováno jako [tje:ma] nebo dokonce [ce:ma];
- ó [ou̯]: podobně jako *á* (viz výše) je i tento grafém v islandštině realizován jako diftong, v tomto případě jako český grafém *ou*;
- ú [u]: grafém je realizován jako české zadní vysoké labializované krátké *u*;
- i/y [ɪ]: stejně jako v češtině jsou také v islandštině vyslovovány grafémy *i* a *y* stejně. V islandštině můžeme pozorovat výslovnost jejich krátkých variant otevřenější než při realizaci *í/ý*. Podobná tendence ke dvojí výslovnosti krátkých a dlouhých předních vysokých vokálů je již prokázána také v češtině (Skarnitzl – Volín 2012: 8);
- í/ý [i]: jak bylo řečeno výše, i tyto vokály jsou vysloveny stejně, frekvenční pásma² jsou mírně odlišná od jejich krátkých variant;
- au [øy]: tento grafém vyskytující se i v češtině je v islandštině realizován jako kombinace islandského předního středového labializovaného *ø* a předního vysokého *i* (Einarsson 1994: 6–12). Výslovnost je tedy zcela odlišná od české.

2 Online dostupné na: <http://www.internationalphoneticalphabet.org/ipa-sounds/ipa-chart-with-sounds/>.

Kvantita vokálů není závislá na grafické podobě, jak je tomu v češtině, ale je ovlivněna strukturou slabiky a slovním přízvukem (realizován na první slabice, viz dále). V případě otevřené slabiky, za níž následuje jen jeden konsonant, je výslovnost vokálu dlouhá, např. *hiti*⁽³⁾ [hi:tʰi]. Pokud je slabika zavřená (většinou v monosylabických slovech), nebo po otevřené slabice následují dva konsonanty, výslovnost bude ve většině případů krátká, např. *littu*⁽⁴⁾ [li:tʰɤ] (Einarsson 1994: 4–5). Islandané tak mohou kvantitu vokálů realizovat zejména na základě struktury slabiky, nikoliv na základě signalizace délky v grafému.

2.1.2 Konsonanty

V islandštině se z hlediska ortografie vyskytují české párové konsonanty s výjimkou palatálních *t'/d'*, postalveolárních *š/ž* a *č* a konsonantu *ch* a nepárové konsonanty s výjimkou grafému *ň*. Na rozdíl od češtiny často existuje více variant jejich výslovnosti, grafémy lze vyslovovat krátce či dlouze (v grafickém systému stojí vedle sebe dva totožné konsonanty, např. –tt), s aspirací nebo bez aspirace. Zejména z důvodu aspirace a znělosti jsou konsonanty často realizovány jinak než v češtině. V následujícím výčtu jsou opět zmíněny grafémy, které se objevují v obou jazycích, ale mají odlišnou výslovnost. Nejdříve jsou uvedeny párové konsonanty, jež jsou seřazeny podle způsobu tvoření, tj. okluzívy, semiokluzívy, konstriktivy, jako poslední jsou uvedeny konsonanty nepárové:

- *b* [b], *d* [d], *g* [g]: české znělé konsonanty *b*, *d* a *g* se v islandštině vyslovují částečně nezněle, proto mají i ve fonetické abecedě jiný grafický zápis. Hlávky nepodléhají úplné desonorizaci na *p*, *t*, *k*, zároveň ale nejsou znělé (Einarsson 1994: 12–13). Grafém *g* má kromě zmíněné částečně neznělé výslovnosti ještě dvě varianty realizace, které odpovídají českému znělému *ch* [ɣ] a neznělému *ch* [x] (Jónsdóttir 2010: XVIII);

3 V českém překladu: *horko*.

4 V českém překladu: *Podívej!*

- p [p] × [p^h], t [t] × [t^h], k [k] × [k^h]: neznělé varianty orálních okluzív mají v islandštině na rozdíl od češtiny několik výslovnostních variant. Vedle uvedených aspirovaných nebo neaspirovaných pak mají varianty tzv. předaspirované nebo dloužené, které ale v tomto příspěvku budou vynechány, jelikož předaspirovaná nebo dloužená výslovnost se realizuje pouze v případě, když jsou ve slově grafémy zdvojeny;
- c [sjɛ:]: realizace grafému c je podobná výslovnosti českého grafému s, tj. [s], postavení mluvidel je ale z artikulačního hlediska mírně odlišné (viz níže), z toho důvodu může u studentů docházet i po nácviku korektní výslovnosti k záměně hlásek [ts] a [tʃ];
- s [s]: ačkoliv je výslovnost grafému s velmi podobná realizaci české, percepčně se pro Čechy může zdát mírně odlišná. Důvodem je odlišné postavení mluvidel, konkrétně jazyka, který je položen na hranici mezi českým prealveolárním s a postalveolárním š. Při realizaci tak může u Islandců docházet k zaměňování českých hlásek [s] a [ʃ]. Podobně pak může Čech vnímat i výslovnost již zmíněné semiokluzivy c;
- z [s]: výslovnost grafému z je neznělá a opět se podobá české hlásce [s]. Stejně jako případě realizace c a s tak může být percepčně vnímán jako hláska mezi českým [s] a [ʃ] (Einarsson 1994: 13–22).
- h [h]: výslovnost grafému h je v islandštině částečně neznělá, podobá se tak spíše anglickému/německému h než českému znělému h [ɦ] a může být zejména v náročnějších pozicích pro Islandce obtížná (obtížnějšími pozicemi jsou myšleny zejména kombinace s dalšími konsonanty). Konsonant h bývá obecně pro cizince při realizaci jedním z nejnáročnějších, jelikož jeho částečně neznělá varianta se v ostatních jazycích vyskytuje častěji;
- l [l] × [l̥]: v islandštině má grafém l ve výslovnosti znělou i neznělou variantu. Neznělá varianta je realizována na konci uzavřené slabiky často před p, t, k, dále po h a také na konci slova. V češtině mohou mít Islandci tendenci neznělě l vyslovovat zejména v préteritu ve tvarech přičestí činného maskulina, např. *dělal, dělal jsem* atd.;
- r [r] × [ɾ]: grafém r má také dvě znělostní varianty a ve výslovnosti je realizován na základě stejných pravidel jako l. V češtině tak

může být jeho neznělá varianta realizována zejména na konci slov po vokálu nebo konsonantu.

2.2 SLOVNÍ PŘÍZVUK

Slovní přízvuk v islandštině leží stejně jako v češtině na první slabice. Kromě hlavního přízvuku bývá u víceslabičných slov realizován i přízvuk vedlejší. Přízvučná slabika (a s ní i vokál) bývá v islandštině často dloužena podle toho, jaká je její struktura (více v kapitole 2.1.1).

Na základě výše zmíněných vokálů, konsonantů a slovního přízvuku je zřejmé, že výslovnost češtiny může být pro Islandčany obtížná mj. z důvodu společných grafémů s odlišnou realizací. Společné grafémy mohou mít větší vliv na nekorektní výslovnost než grafémy nové, jelikož Islandčané mohou mít tendenci v české výslovnosti aplikovat fonetická pravidla ze svého mateřského jazyka.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

3.1 CÍLE A PŘEDPOKLADY

Jak bylo krátce řečeno v úvodu, hlavním cílem analýzy bylo postihnout všechny možné problematické jevy v české výslovnosti u mluvčích s mateřským jazykem islandštinou. Jelikož má materiál primárně sloužit k tvorbě praktických fonetických cvičení, nebyl výzkum zaměřen na frekvenci chybné realizace, ale spíše na všechny možné varianty, aby ve cvičeních nebylo nic opomenuto.

Předpoklady byly stanoveny na základě teoretických znalostí fonetiky češtiny a islandštiny a na jednoleté zkušenosti s individuální výukou rodilé islandské mluvčí. Důraz byl při výzkumu kladen především na grafémy a další jevy, jež jsou společné pro češtinu i islandštinu a mohly by tak způsobit problémy s jejich záměnou. Zahrnuty byly do analýzy také grafémy a jevy, které v islandském systému chybí a jejich realizace je pro mluvčí nová. Předpokladem pro analýzu tedy bylo, že u společných grafémů budou mít Islandčané tendenci aplikovat pravidla islandské výslovnosti:

- grafém *u* bude realizován jako přední vysoký labializovaný vokál [ʏ];
- grafém *á* bude realizován jako český diftong *au*;
- grafém *é* bude realizován s přidaným *j*, tj. jako [je:];
- grafém *au* bude realizován jako [øɥ];
- u znělých konsonantů bude docházet k jejich částečné desonorizaci;
- výslovnost prealveolárních [s], [z] a postalveolárních [ʃ], [ʒ] syka-
vek nebude dostatečně rozlišena z důvodu mírně odlišné výslovnosti
grafémů *s* a *z* v islandštině. Hlávky tak budou splývat;
- u grafémů *p*, *t*, *k* bude při výslovnosti realizována aspirace;
- v přízvukně otevřené slabice může docházet k prodloužení vokálů.

3.1.2 Postup při analýze

Sběr materiálu probíhal během desetidenní stáže v Reykjavíku, a to zejména díky spolupráci se spolkem ČENI (Čeština na Islandu).⁽⁵⁾ V rámci stáže se také konala konzultace o fonetice islandštiny na jazykové škole při univerzitě v Reykjavíku s lingvisty, již vyučují islandštinu pro cizince.

Celkem bylo zkoumáno 13 osob, z toho 6 mužů a 7 žen, ve věku 6–54 let. U osob ve věku 6–16 let se jednalo o bilingvní děti, které se ve spolku ČENI učí český jazyk jednou týdně pod vedením pedagogů. Za bilingvní bylo považováno dítě, které má jednoho rodiče islandského, jednoho českého, popř. žije od narození na Islandu a učí se současně češtinu i islandštinu. Celkový počet bilingvních dětí v analýze byl 8. Jazyková úroveň češtiny se u analyzovaných osob pohybovala od úplných začátečníků po pokročilé, u rodilých nebilingvních Islandčanů pak šlo spíše o začátečníky a mírně pokročilé studenty. Výzkum byl anonymní.

Pořizování materiálu probíhalo formou audionahrávky čteného, předem připraveného, pracovního listu. V první části byla připravena k četbě jednotlivá slova, v nichž se postupně objevily všechny vokály a konsonanty, v případě párových konsonantů byla vždy uvedena dvojice typu *šít* × *žít*, aby byla zřejmá možná neznělá realizace znělých konsonantů. V další části pracovního listu byla uvedena slovní spojení, zejména spojení slov

5 Online dostupné na: <http://www.tekkneska.modurmal.com/>.

s vokalicou a nevokalicou předložkou, pro zkoumání slovního přízvuku, znělostní asimilace a realizaci rázu. V poslední části listu byl pak připravený krátký souvislý text v préteritu, na jehož základě měla být zkoumána neznělá realizace grafémů *l* a *r*. U nejmladších dětí nebo úplných začátečníků byl souvislý text vynechán. Pro obě skupiny by byl text náročný a pro účely výzkumu sloužil zejména jako kontrola realizace předchozích slov a slovních spojení. Na výsledek výzkumu tak neměl zásadní vliv. Všechny analyzované osoby byly o průběhu četby a nahrávání předem poučeny, u dětí byl zajištěn souhlas rodičů, u některých byli rodiče přítomni, ale do průběhu nahrávání nijak nezasahovali. Úplní začátečníci (3 osoby) byli před nahráváním stručně seznámeni s fonetikou češtiny, tj. zásadami vztahu ortografie a výslovnosti.

Při hodnocení byly jevy posuzovány zejména na základě poslechu, při nejasnosti nebo šumu byl využit i fonetický program Praat (např. u realizace rázu před vokálem apod.). Soustředila jsem se především na hlásky, u kterých byl předpoklad chybné výslovnosti. Pokud se však u některé osoby vyskytla další výslovnostní chyba, byla zkoumána i u ostatních. K zápisu byla připravena tabulka (Tabulka 1) se všemi údaji o jednotlivých osobách spolu s poznámkami (např. o vadách řeči, délce studia češtiny apod.), které mohly ovlivnit výslovnost. Každá realizace hlásky/jevu u dané osoby byla hodnocena jako správná nebo chybná. Zápis byl prováděn ve formě 1 (ANO, chybná realizace) a 0 (NE, správná realizace), přičemž číslem 1 byl zaznamenán i případ, kdy se chybná realizace dané hlásky nebo jevu objevila pouze jednou v rámci celého pracovního listu. Mluvní jsou seřazeni na základě věku od nejstarších po nejmladší, v případě stejného věku jsou pak uvedeni v pořadí na základě délky studia češtiny od pokročilejších po méně pokročilé.

SEZNAM ANALYZOVANÝCH OSOB A HODNOCENÍ REALIZACE
HLÁSEK A HLÁSKOVÝCH SPOJENÍ

mluvčí	pohlaví	věk	Jak dlouho studuje češtinu?	poznámka
1	Ž	54	úplný začátečník	bez textu, otevřený vokál i
2	M	45	2 roky v Reykjavíku, ne na univerzitě	
3	M	34	úplný začátečník	bez textu, učil se španěl- sky, trochu měkčí L
4	Ž	29	úplný začátečník	bez textu
5	Ž	25	necelý rok v Česku s přestávkami	ve slově Čech četla K místo CH
6	M	16	16 let, doma, v ČR zkoušky	redukce vlivem tempa
7	Ž	11	7 let ve spolku, od mala doma	trochu otevřené vokály, trochu ztráta kvantity
8	Ž	11	5 let ve spolku, od mala doma	výborná, řečová vada L, mírně otevřené vokály
9	M	9	6 let ve spolku, od mala doma	řečová vada L, otevřené vokály, znělost na konci
10	M	9	1,5 roku ve spolku, od mala doma	potíže se čtením nezná- mých slov, měkčí L
11	Ž	9	1 rok, jen o víkendech ve spolku	desonorizace D a B, ne desonorizace na konci
12	Ž	8	1 rok, jen o víkendech ve spolku	potíže se čtením, nezná ě, občas metateze
13	M	6	4 roky ve spolku, od mala doma	četl pomalu, bez textu, nezná ě, měkčí L

mluvčí	realizace kvantity vokálu s přízvukem	é vysloveno jako [jɛ:] / před měkčení	u vysloveno jako [y]	nerealizace rázu po předložce
1	0	0	1	0
2	1	0	0	1
3	1	0	0	1
4	1	1	1	1
5	1	0	0	1
6	0	0	0	0
7	0	0	0	0
8	0	0	0	0
9	0	0	0	0
10	1	1	0	0
11	1	1	0	0
12	0	0	1	0
13	0	1	0	1
celkem	6	4	3	5

mluvčí	au vysloveno jako [øy]	vokály v jednoslabičných slovech realizovány bez kvantity	á vysloveno jako [au]
1	1	1	0
2	0	1	0
3	0	1	0
4	0	1	1
5	0	1	0
6	0	0	0
7	0	0	0
8	1	0	0
9	0	0	0
10	1	1	1
11	1	0	0
12	1	0	0
13	1	0	0
celkem	6	6	2

ANALÝZA ČESKÉ VÝSLOVNOSTI U MLUVČÍCH S MATEŘSKÝM JAZYKEM ISLANDŠTINOU

mluvčí	h vysloveno částečně nezněle	výslovnost ch jako [ɰ] nebo [tʃ]	nerozlišování sykavek s/z/c, š/ž/č	desonorizace znělých páro- vých hlásek
1	1	1	1	1
2	1	0	0	1
3	1	1	1	1
4	1	1	1	1
5	1	0	1	1
6	0	0	0	0
7	1	0	0	0
8	0	0	0	0
9	0	0	0	0
10	1	1	1	1
11	1	0	0	1
12	1	1	1	1
13	1	1	1	1
celkem	10	6	7	9

mluvčí	oddělená výslovnost prepozice a slova, nerealizován mluvní takt	nerealizace zně- lostní asimilace	realizace aspirace
1	1	1	1
2	1	0	1
3	1	0	1
4	1	0	1
5	1	1	1
6	0	0	0
7	0	0	0
8	0	0	0
9	0	1	0
10	1	1	0
11	1	1	1
12	1	1	1
13	1	1	0
celkem	9	6	6

mluvčí	realizace neznělého L	realizace neznělého R	slabikotvorné R/L na konci čes- kých slov nerealizovány (vyslove- ny v předchozí slabice)
1	1	1	0
2	1	1	1
3	0	0	0
4	1	1	0
5	1	1	1
6	0	0	0
7	0	0	0
8	0	0	0
9	0	0	0
10	1	1	1
11	1	1	0
12	1	1	1
13	0	0	0
celkem	2	10	4 z 9

4 VÝSLEDKY ANALÝZY

4.1 PROBLEMATICKÉ JEVY NA ZÁKLADĚ PŘEDPOKLADŮ

V kapitole budou uvedena výsledná hodnocení realizace společných grafémů/jevů, u nichž se předpokládala chybná výslovnost, a také další možné problematické hlásky, popř. jevy, které mohou být pro Islandšany obtížné.

4.1.1 Vokály – kvalita a kvantita

Pro mluvčí nebyly při četbě textu téměř vůbec problematické monoftongy. Chybná realizace grafému *u* se vyskytla pouze u třech mluvčích, v případě grafému *á* pak u dvou. U čtyř analyzovaných osob byla zaznamenána chybná výslovnost *é* jako [je:]. Dlouhé *ó* nebylo problematické pro žádného mluvčího včetně úplných začátečníků.

Jako obtížnější se jeví výslovnost grafému *au*, který byl u téměř poloviny mluvčích realizován islandsky jako [øy]. Diftongy obecně bývají pro cizince problematičtější nejen z hlediska tendence aplikování pravidel ze svých mateřských jazyků, ale také jako nové jednotky, jelikož jsou na výslovnost náročnější než monoftongy.

Podobného výsledku bylo dosaženo při pozorování prodloužení vokálů v přízvukné otevřené slabice. Téměř polovina mluvčích měla tendenci v první slabice vokál realizovat dlouze nezávisle na ortografickém zápisu.

Na základě zmíněných výsledků lze říct, že s českými vokály obecně Islandšané budou mít problémy minimálně. Jejich procvičování ale nelze vynechávat zejména z důvodu realizace kvantity, diftongů a přízvuku. Navíc je z analýzy zřejmé, že k chybám nedocházelo pouze u začátečníků, ale i u bilingvních dětí, které češtinu používají pravidelněji. Zřejmě se tedy nejedná o chyby způsobené nedostatečnou znalostí fonetických pravidel češtiny.

4.1.2 Konsonanty

U párových konsonantů docházelo pravidelně k desonorizaci jejich znělých variant, a to u devíti mluvčích. Všichni čtyři mluvčí, kteří realizovali

znělé konsonanty správně, jsou bilingvní a jazyk se učí jak systematicky ve spolku ČENI, tak jej užívají pravidelně doma. V případě konsonantu *h* dokonce docházelo k desonorizaci u deseti mluvčích, i z toho důvodu byla tato hláska zkoumána odděleně. Jak už bylo řečeno v kapitole 2.1.2, *h* bývá obecně pro cizince obtížné a je třeba této hlásce v nácviku věnovat více času, zejména při procvičování v artikulačně náročnějších pozicích, tj. v kombinacích s jinými konsonanty.

Dále byla pozorována výslovnost grafémů *l* a *r*, zejména pak jejich možná neznělá výslovnostní varianta. Dle předpokladu docházelo k desonorizaci, tentokrát u sedmi osob s tím, že v případě *l* i *r* se jednalo z hlediska chybné realizace o stejné mluvčí. Z uvedeného počtu je zřejmé, že chybná výslovnost se objevuje také u bilingvních dětí.

Stejného výsledku bylo dosaženo u výslovnosti prealveolárních a postalveolárních sykavek, které nebyly řádně rozlišovány a jejich výslovnost byla percepčně vnímána jako hláska mezi českým [s] a [ʃ], a také u realizace aspirace u konsonantů *p*, *t*, *k*. Aspirace pak byla patrnější u mluvčích, kteří nejsou bilingvní.

4.2 DALŠÍ PROBLEMATICKÉ JEVY

Analýza kromě předpokládaných chyb poukázala na další možné problematické jevy.

U pěti mluvčích byla zaznamenána nerealizace rázu před vokálem. Ve čtyřech případech se jednalo o nebilingvní mluvčí, lze tedy předpokládat, že se nejedná o přímo problematický jev, ale spíše neznalost a nepravidelné užívání jazyka v komunikaci. Dále je třeba upozornit na fakt, že ani čeští mluvčí, zejména pak na Moravě a ve Slezsku, pravidelně ráz neužívají, k nepochopení by tedy mělo v případě možné nerealizace rázu docházet minimálně. Podobně jako bylo detekováno dloužení vokálů v přízvučné otevřené slabice, bylo také patrné pravidelné krácení vokálů v jednoslabičných slovech. Chybná realizace souvisí se strukturou slabiky, která, pokud je zavřená, bývá v islandské výslovnosti zpravidla krátká. Nekorektní výslovnost se v pěti z šesti případů objevila u stejných mluvčích, kteří v přízvučné slabice vokál dloužili.

V případě neznámých grafémů (v islandské abecedě se nevyskytují) se jako obtížná jeví výslovnost *ch*. U šesti mluvčích byla hláska realizována jako [ʃ] nebo [tʃ], přičemž se chybná výslovnost objevila jak u nebilingvních, tak u bilingvních mluvčích. Vliv na nekorektní výslovnost může mít nedostatečná znalost české abecedy, u starších mluvčích také angličtina. Ve výuce je možnost využít komparace s výslovností islandského konsonantu *g*, který je realizován jako české neznělé *ch* [x] ve spojeních *g* + *s/t*, např. ve slově *hægt*⁽⁶⁾ [hajxt].

V souhláskových spojeních nedocházelo u sedmi mluvčích k náležité asimilaci znělosti. U nebilingvních mluvčích je možné, že chybná realizace v souladu s grafikou je způsobena neznalostí pravidel české asimilace znělosti a také méně častým užíváním jazyka v komunikaci. U bilingvních dětí pak nelze vyloučit snahu o precizní četbu textu. V běžném mluveném projevu by se možná chybná asimilace nevyskytla. Asimilaci znělosti si cizinci často osvojí na základě poslechu, zejména od svého vyučujícího. Pravidelnost a systém v tomto jevu ale především začátečníci zpravidla nehledají. Asimilaci je tak vhodné pravidelně procvičovat, jelikož špatný návyk výslovnosti je později velmi obtížné odstranit, zvláště v případě asimilace znělosti na předělu dvou slov, po předložce apod.

Poslední detekovaný problematický jev, který je rovněž poměrně typický pro všechny cizince, se také týká spojování slov. Ačkoliv studenti znají pravidla pro realizaci jednotlivých slov, jejich spojení už pro ně může být obtížnější. U devíti analyzovaných mluvčích se tak objevilo oddělování prepozic (slabičných i neslabičných) v mluvním taktu. Podobně jako asimilace je nutné tento návyk co nejdříve kontrolovat a postupně odstraňovat, jelikož je v plynulé řeči velmi zřetelný. S asimilací znělosti navíc tento jev úzce souvisí, nácvik realizace taktů tak lze kombinovat s nácvikem asimilace znělosti.

Z uvedených výsledků je patrné, že konsonanty jsou ve srovnání s vokály pro mluvčí náročnější. V případě aspirace *p*, *t*, *k* nebo desonorizace konsonantů *l* a *r* nemusíme očekávat vážnější problémy s porozuměním,

6 V českém překladu: *možný*.

jelikož v češtině se ani jeden z rysů nevyskytuje a nesprávná výslovnost není příliš vzdálena české. V případě desonorizace ostatních znělých konsonantů, splývání prealveolárních a postalveolárních sykavek a chybné realizace konsonantu *ch* je již nutné hláskám věnovat dostatek pozornosti, aby nedocházelo k zaměňování významu slov a následnému neporozumění v komunikaci. V případě chyb v hláskových a slovních spojeních se pak doporučuje na jejich odstranění pracovat co nejdříve a systematicky, jelikož se z nich často stávají nevhodné návyky.

5 ZÁVĚR

Výsledky analýzy poskytly přínosné informace k tvorbě praktických fonetických cvičení pro mluvčí s islandštinou jako rodným jazykem. Kromě výslovnosti vokálů monoftongů byly potvrzeny všechny předpoklady, které předcházely samotnou analýzu. Dále byly prokázány další možné obtížné jevy, zejména pak v oblasti hláskových a slovních spojení (užívání rázu, mluvnické takty a asimilace znělosti). Zajímavým výsledkem je, že většina problematických jevů byla pozorována u všech mluvčích nezávisle na jejich bilingvistu. Samozřejmě vzhledem k nízkému počtu analyzovaných osob tento výsledek s jistotou hodnotit nelze. Může být však impulsem k dalšímu výzkumu.

Jak bylo řečeno výše, jako problematická se jeví zejména výslovnost společných grafémů v případě konsonantů. Náročná může být samotná realizace (u neznámých grafémů) a znělost (českých párových i nepárových konsonantů). Velmi důležité je také dbát na správnou výslovnost sykavek, jelikož zde může docházet ke splývání až šesti hlásek [s], [z], [ʃ], [ʒ], [ts], [tʃ].

Dále pokládám za vhodné věnovat pozornost zdánlivě nedůležitým jevům, které však mohou způsobit nedorozumění a mohou se z nich stát nepatřičné návyky, tj. ráz, přízvuk a asimilace znělosti. Ve cvičeních samozřejmě nemohou být opomenuty úplně nové grafémy a jejich realizace, tj. *š, ž, č, ě, ů, ou, d', t', ň, ch* a ř.

V úvodu jsem zmínila důležitost výslovnosti při výuce češtiny pro cizince a vzhledem k počtu možných problematických jevů je vhodné její

procvičování do výuky zařazovat postupně tak, aby pouhá nekorektní výslovnost nekomplikovala jinak plynulý a kvalitní projev. Pro zkvalitnění výuky je také přínosné znát mateřský jazyk studentů a díky tomu i předpokládat, na co dát ve výuce výslovnosti důraz. Tento poměrně specifický výzkum ukázal, s kolika problémy se mohou setkat pouze Islandčané, tedy rodilí mluvčí jednoho jazyka. Díky němu lze vytvořit praktická cvičení přímo pro tuto jazykovou skupinu a není nutné zařazovat grafémy, jejichž realizace pro islandské studenty obtížná nebude, např. procvičování výslovnosti grafému *j*, jež bude ale zase nutno zařadit do pracovního listu pro jiné jazykové skupiny.

V budoucnu by tak bylo přínosné podobně prozkoumat další „menší“ jazyky, abychom studentům zjednodušili nácvik výslovnosti, lektorům ulehčili práci při přípravě materiálu a výuka tak byla co nejefektivnější.

Mgr. Michaela Kopečková

Katedra bohemistiky

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Křížkovského 10

779 00 Olomouc

michaela.kopeckova@upol.cz

Příspěvek vznikl za podpory MŠMT, grant IGA_FF_2019_013

Bohemistika – výzvy a otázky současné humanitní vědy.

LITERATURA

DUBĚDA, Tomáš

2005 *Jazyky a jejich zvuky* (Praha: Karolinum)

EINARSSON, Stefán

1994 *Icelandic – grammar, texts, glossary* (Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press)

HŮRKOVÁ, Jiřina

1995 *Česká výslovnostní norma* (Praha: Scientia)

JÓNSDÓTTIR, Hildur

2010 *Complete Icelandic* (London: Hodder & Stoughton General Division)

KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana (ed.)

2002 *Encyklopedický slovník češtiny* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny)

PALKOVÁ, Zdena

1994 *Fonetika a fonologie češtiny* (Praha: Univerzita Karlova v Praze)

ROGERS, Henry

2013 *The Sounds of Language – An Introduction to Phonetics* (London and New York: Routledge)

SKARNITZL, Radek – ŠTURM, Pavel – VOLÍN, Jan

2016 *Zvuková báze řečové komunikace* (Praha: Univerzita Karlova v Praze)

INTERNETOVÉ ZDROJE

JÓNSDÓTTIR, Sólborg – HALLDÓRSDÓTTIR, Þorbjörg – LEÓSS, Böðvar

„Íslenska fyrir alla...“; www.tungumalatorg.is, <http://skjol.menntamidja.is/skjol/TMT/ifa/bok1/Bok1Hljod/kafl12.pdf> [přístup 23. 6. 2019]

„International Phonetic Alphabet“; www.internationalphoneticalphabet.org, <http://www.internationalphoneticalphabet.org/ipa-charts/ipa-symbols-chart-complete/> [přístup 23. 6. 2019]

„Čeština na Islandu“; www.tekkneska.modurmal.com,

<http://www.tekkneska.modurmal.com/> [přístup 20. 5. 2019]